

Iusti Lipsi De Vesta et Vestalibus Syntagma:
genese en receptie doorheen Lipsius'
correspondentie

door

Filip VANHAECKE

Résumé

Dans la première partie de l'article l'auteur cherche dans la correspondance inédite de l'an 1603 une réponse aux questions suivantes: quand exactement Lipse écrivit-il son traité sur le culte de Vesta? Quelles furent les négociations entre Lipse et l'Officine Plantinienne menant à la publication? À qui parmi ses collègues Lipse envoya-t-il un exemplaire pour obtenir un jugement? Qui répondit à cette demande? La deuxième partie décrit les différentes éditions du traité. La troisième partie concerne le but et la méthode, tels qu'ils sont formulés par Lipse dans son introduction, le contenu de l'ouvrage, ainsi que les sources littéraires et la manière dont ce matériel a été disposé.

In 1603 schreef Lipsius een antiquarisch traktaatje over de Vestacultus, *De Vesta et Vestalibus Syntagma*¹. Het werd nog datzelfde jaar gedrukt en verspreid. In deze bijdrage willen wij de wordingsgeschiedenis en de weerklank ervan in geleerdenkringen retraceren in Lipsius' correspondentie vanaf 1603². Voorts zullen wij pogen duidelijk te maken aan de hand van materiaal uit *DVV* zelf wat Lipsius' bedoeling was en welke methode hij gevolgd heeft bij de samenstelling.

1. GENESE EN RECEPTIE VAN *DVV* DOORHEEN DE LIPSIIUS-CORRESPONDENTIE VANAF 1603

We beschikken over negenentwintig brieven uit de correspondentie van het jaar 1603 die in mindere of meerdere mate relevante infor-

¹ Hieronder afgekort als *DVV*.

² Onze doctoraatscriptie (*Iusti Lipsi Epistolae van het jaar 1603: inleiding, kritische teksteditie en commentaar*) handelde over deze correspondentie. Deze scriptie werd verdedigd in oktober 2003. Zij zal in aangepaste vorm verschijnen als deel XVI van de reeks *Iusti Lipsi Epistolae* (ILE). De ILE-verwijzingen in dit artikel slaan zowel op de inhoud van de brieven als op de commentaar die op elke brief volgt.

matie bevatten over de genese en de receptie van *DVV*; drieëntwintig zijn door Lipsius zelf gericht aan een correspondent. Tien brieven, waarvan negen door Lipsius geschreven, werden uitgewisseld tussen Lipsius en de *Officina Plantiniana*. Ze gaan, voor zover het *DVV* betreft, voornamelijk over praktische aangelegenheden, zoals de opdracht, het toesturen of terugsturen van drukproeven, de schikking van de verschillende onderdelen van het werkje, het doorsturen van pakjes met begeleidende brieven en de correctie van de eerste druk. Drie brieven zijn begeleidende brieven bij een exemplaar dat Lipsius naar een correspondent stuurt en vier brieven zijn quasi integraal filologisch-historisch en bevatten correcties die Lipsius wou aanbrengen na herlezing van de eerste druk. Speciale aandacht verdient de opdrachtbrief aan M. Hovius, die tevens de *praefatio* is van het werkje. Wij zullen elk van deze brieven doorlichten op informatie over *DVV*.

Lipsius maakt voor het eerst gewag van *DVV*, hoewel hij hier geen titel vermeldt, in een brief van 21 april 1603 aan zijn drukker, Jan Moretus. Hij zegt dat hij *quelque petit nouveau livre* naar Balthazar – zijn zoon, tewerkgesteld in de drukkerij – gestuurd heeft en vraagt het werkje te drukken, in de mate dat de omstandigheden het toelaten. Hij wijst er evenwel op dat de *prefaces*, waarmee hij de opdracht bedoelt, nog ontbreken. Lipsius herstelt op dat ogenblik nog van een zware ziekte, maar hoopt weldra over voldoende kracht en energie te beschikken om uit te zoeken aan wie hij het werkje zal opdragen en om die opdracht te schrijven³. Vóór 21 april vinden we nergens in Lipsius' correspondentie enige aanduiding als zou hij plannen hebben voor een traktaat over de Vesta-cultus of bezig zijn met de redactie ervan⁴. Ook in de volgende getuigenissen alludeert Lipsius meer dan eens op het feit dat hij het werkje geschreven heeft tijdens zijn ziekte. Welnu, we weten dat Lipsius ziek werd rond half maart⁵.

B. Moretus antwoordt op Lipsius' zending in een brief van eind april of begin mei. In deze brief polst hij even, aangezien Lipsius nog niet weet aan wie hij zijn traktaat zal opdragen, of hij in afwachting de druk niet liever gewoon wil laten opschorten. B. Moretus gaat ervan

³ Cf. ILE 03 04 21.

⁴ De *approbatio* of goedkeuring door de censor Guilielmus Fabricius is gedateerd op 25 maart, maar dit wijst er niet noodzakelijk op dat Lipsius daadwerkelijk vóór die datum klaar was met *DVV*.

⁵ Cf. ILE 03 03 16 R.

uit dat, gezien het sacrale karakter van het werkje, Lipsius zijn keuze zal laten vallen op een of andere Romeinse kerkelijke hoogwaardigheidsbekleeder. Moretus weet in dit verband dat J. Woverius, Lipsius' *ex-contrubernalis*, met recht de naam Aldobrandini naar voor geschoven had⁶.

Lipsius moet evenwel toch zijn fiat gegeven hebben voor het drukken, want op 2 juni vernemen we in een brief van Lipsius aan B. Moretus dat Lipsius twee folia drukproeven van *DVV* onder ogen gekregen heeft en terugstuurt. Hij drukt de wens ook uit de rest te gepasten tijde te ontvangen om het na te lezen⁷.

Ongeveer een week later, op 8 juni, schrijft Lipsius naar M. A. Delrio om hem onder meer in te lichten over zijn activiteiten. Hij zegt dat hij *DVV* onvoorzien geschreven heeft en belooft hem een exemplaar⁸.

Op 10 juni klaagt Lipsius in een brief aan M. Welsler over de *malacia*, de windstilte, die er heerst inzake zijn studiën. De Seneca-arbeid ligt stil, maar *DVV* wordt intussen wel uitgegeven. Lipsius kwalificeert zijn traktaatje tegenover Welsler als *leve aliquid et breve* en verzekert hem dat hij het werkje onder ogen zal krijgen⁹.

De bewuste *prefaces*, die ietwat op zich hadden laten wachten, zijn gedateerd op 13 juni. Lipsius heeft er uiteindelijk voor geopteerd *DVV* op te dragen aan M. Hovius, aartsbisschop van Mechelen¹⁰, aan wie hij enkele maanden tevoren nog, op 10 februari, per brief gevraagd had hem gezien zijn zwakke gezondheid te ontslaan van de vastenplicht i.v.m. het nuttigen van vlees¹¹. Misschien speelde dit privilege dat hij van de aartsbisschop verkreeg ook enige rol bij het toewijzen van de opdracht, hoewel daar uiteraard in de correspondentie nergens gewag wordt van gemaakt.

Vier dagen later, op 17 juni, richtte Lipsius aan J. Moretus een brief die de opdracht moest begeleiden. Hij vraagt hem met aandrang een drukproef van de opdracht toe te sturen voordat hij tot het definitieve drukken overgaat. Hetzelfde geldt voor de andere folia, die Lipsius nog niet onder ogen kreeg. Op dit ogenblik heeft hij er nog maar drie gezien. Hij vraagt, als alles klaar is, een tiental exemplaren in te binden, waarvan één met verguldsel voor de aartsbisschop. Lipsius betreurt dat het zo moeilijk is een geschikte persoon te vinden aan wie

⁶ Cf. ILE 03 05 00.

⁷ Cf. ILE 03 06 02 M1.

⁸ Cf. ILE 03 06 08 D.

⁹ Cf. ILE 03 06 10 W.

¹⁰ Cf. ILE 03 06 13 H.

¹¹ Cf. ILE 03 02 10.

hij zijn noeste arbeid kan opdragen. In het geval van *DVV* kon hij zich niet tot een buitenlander richten en aan het Hof zou een werkje met sacrale inslag als *DVV* niet erg in de smaak vallen¹².

In een kort briefje, gedateerd op 28 juni, vraagt Lipsius aan dezelfde Moretus een exemplaar van *DVV* te schenken aan zijn vriend en correspondent Luis Tribaldos de Toledo, die de *Officina Plantiniana* wil bezoeken. Blijkbaar weet Lipsius nog niet met zekerheid hoever het met het drukken staat, want hij zegt: *si meum opusculum DE VESTA absolutum sit*¹³.

Intussen moet Lipsius van J. Moretus de drukproef van de *praefatio* ontvangen hebben, want op 30 juni stuurt hij hem de verbeterde versie toe. Hij heeft zijn naam eronder geschreven. Lipsius wijst er hem ook op dat hij een toevoeging, een *additio*, wil doen, die hij achteraan geplaatst wil zien, indien de tijd het nog toelaat. Indien het al te laat is, wil hij de toevoeging vooraan laten plaatsen, maar dan onder de titel *admonitio* i.p.v. *additio*. Wat de *index capitum* betreft, mag Moretus zijn zin doen¹⁴.

Op 5 juli kondigt Lipsius de verschijning van zijn *DVV* aan zijn Mechelse vriend N. Oudaert aan, die hij aanschrijft naar aanleiding van diens terugkeer uit Gent. Lipsius klaagt over zijn nog wankele gezondheid, die hem verhindert zijn grote werk over de Stoïcijnse filosofie¹⁵ en zijn Seneca-uitgave te voltooien. Gesteld tegenover deze onderneming blijkt andermaal het nietige karakter van het traktaatje, want Lipsius zegt: *Tantum DE VESTA ET VESTALIBUS Syntagma dedi*. Lipsius voegt daaraan toe dat hij het werkje opgedragen heeft aan hun beider *praesul*, de Mechelse aartsbisschop dus, gezien het religieuze karakter ervan¹⁶.

Op 7 juli biedt Lipsius in een begeleidingsbrief zijn *DVV* aan I. Casaubon aan naar aanleiding van de ontvangst van diens uitgave van de *Scriptores Historiae Augustae*. Lipsius biedt *DVV* aan als wedergave, hoewel hij vreest dat de geschenken elkaar niet evenaren. Eens te meer meldt hij met spijt dat zijn *graviora*, het belangrijkste werk, onaangeroerd ligt¹⁷.

¹² Cf. ILE 03 06 17 M.

¹³ Cf. ILE 03 06 28 M.

¹⁴ Cf. ILE 03 06 30.

¹⁵ *Iusti Lipsi manuductionis ad Stoicam philosophiam libri tres: L. Annaeo Senecae, aliisque scriptoribus illustrandis*, Antwerpen, J. Moretus, 1604. In-4°. En *Iusti Lipsi physiologiae Stoicorum libri tres: L. Annaeo Senecae, aliisque scriptoribus illustrandis*. Antwerpen, J. Moretus, 1604. In-4°. De *Manuductio* en de *Physiologia* verschenen samen, elk met een verschillende titel (cf. BBr III, 1074, L 513).

¹⁶ Cf. ILE 03 07 05 O.

¹⁷ Cf. ILE 03 07 07 C.

Eveneens op 7 juli schrijft Lipsius aan Moretus, ongetwijfeld in antwoord op een niet bewaarde brief, dat hij voor de plaatsing van de *admonitio* het advies van Kilianus, corrector in de *Officina Plantiniana*, verkiest. Lipsius gaat akkoord met de volgende definitieve schikking: na de *praefatio* komt het *ad lectorem*, vervolgens de *index capitum* en ten slotte de *admonitio* op de bladzijde juist vóór het begin van het traktaat, op de huidige plaats dus van de *index*. Lipsius heeft ook, zo schrijft hij, *in margine* genoteerd dat hij de *admonitio* in een kleiner en een Romeins lettertype verlangt, omdat het slechts om een kleine *admonitio* gaat, waaraan hij eerst gedacht had nadat *DVV* reeds voltooid was. De enige juiste plaats voor deze tekst zou eigenlijk op het einde van het boek zijn, *ante privilegia*, maar daarvoor is het nu te laat. Daarom zegt hij: *Fiat sic*¹⁸.

Op 22 juli stuurt Lipsius enkele pakjes met begeleidende brieven naar Moretus met de bedoeling ze door te laten sturen naar de bestemmingen. Het betreft hoogstwaarschijnlijk exemplaren van *DVV*, want Lipsius voegt zonder de minste overgang toe dat hij na herlezing enkele opmerkingen te formuleren had. Hij wijt deze tekortkomingen aan zijn ziekte en beseft dat hij eigenlijk beter zou rusten. Hij stelt voor aan Moretus de fouten in de volgende uitgaven te corrigeren, voor zover er nog volgende uitgaven zullen komen, want Lipsius constateert dat het met de herdrukken niet gesteld is zoals vroeger. Waar mag de schuld wel liggen: bij hemzelf of bij de tijdsgeest?¹⁹

Twee dagen later, op 24 juli, biedt Lipsius zijn *DVV* aan zijn vriend, de botanicus C. Clusius, te Leiden aan. Hij benadrukt dat het werkje het licht zag gedurende zijn ziekte, maar ledigheid, zelfs in ziekte, ligt nu eenmaal niet in Lipsius' aard. Doch eens te meer wijst hij op het lichte karakter van het werkje: *animi aliquam levem occupationem*. Lipsius vermoedt sterk dat er ook sporen van zijn ziekte in aanwezig zijn²⁰.

De volgende dag, op 25 juli, richt Lipsius opnieuw een schrijven aan I. Casaubon in Parijs, waarin hij ervan uitgaat dat zijn vriend zijn *libellus*, uiteraard *DVV*, samen met de begeleidende brief ontvangen heeft. Lipsius wijst Casaubon op het belang van de huidige brief: hierin zet hij enkele fouten in *DVV* recht, waarover hij ootmoedig bekent zich te schamen. De rechtzettingen betreffen de datering van de Sibylles en de vraag wie de *regia* bewoonde. Voorts wil Lipsius dat

¹⁸ Cf. ILE 03 07 07 M.

¹⁹ Cf. ILE 03 07 22.

²⁰ Cf. ILE 03 07 24 C.

Casaubon vrijuit spreekt, mocht hij op nog andere onvolmaaktheden stoten. Hij vraagt hem ook om zijn mening i.v.m. drie punten: een probleem bij Arnobius in hoofdstuk XIV, de *currus arcuatus* bij Livius en het Apollo-epitheton *atrox* bij Tertullianus²¹.

Dezelfde dag schrijft Lipsius ook aan J. J. Scaliger in Leiden een brief ter begeleiding van een exemplaar van *DVV*. Hij wijst er op dezelfde onnauwkeurigheden als in de brief aan Casaubon en hij schrijft ze toe aan de geestesbeneveling waaraan hij leed tijdens zijn ziekte. Hij verzekert Scaliger dat in de komende uitgaven de nodige rechtzettingen zullen geschieden. Ook aan hem vraagt hij om raad inzake de *loci Arnobiani*, het epitheton *atrox* bij Tertullianus en de *currus arcuatus* bij Livius²².

Op 29 juli biedt Lipsius zijn *DVV* aan Jan Richardot, voorzitter van de Geheime Raad, aan. Op badinerende toon wijst Lipsius zichzelf op zijn plicht zelfs kleine werkjes onder het keurend oog van zijn heer te brengen. Lipsius zegt nogmaals expliciet dat het traktaatje geboren werd tijdens zijn ziekte, die hem ervan weerhield zich met ernstige zaken bezig te houden. Hij heeft het werkje geschreven meer voor zijn eigen vertier dan om de lezer te onderrichten. Lipsius hoopt dat Richardot er hoe dan ook zelf plezier aan zal beleven²³.

²¹ Cf. ILE 03 07 25 C. In hoofdstuk XIV van *DVV* toont Lipsius aan dat de Vesta-cultus ophield te bestaan aan het einde van de regeerperiode van keizer Theodosius de Grote (379-395). Arnobius zelf leefde en werkte onder Diocletianus, zo'n honderd jaar vóór de dood van Theodosius. Toch blijkt ogenschijnlijk uit een fragment van Arnobius dat reeds in diens tijd de Romeinen geen Vesta-vereerders meer waren: (*Romanos*) *identidem in alios mores ac ritus, priorum condemnatione, transisse ... ; numquid ... in penetralibus Vestae ignis perpetuos servatis focos?* (cf. Arnob., *Adversus nationes*, 2, 67, Migne, *Patrologia Latina*, t. V, 918). Wat verder evenwel lijkt Arnobius dan weer te bevestigen dat de Vesta-cultus nog steeds bestond: *Sedent in spectaculis publicis sacerdotum omnium magistratuumque collegia, necnon et castae Virgines, perpetui nutrices et conservatores ignis* (cf. *Adversus nationes*, 4, 35). Vanaf de tweede uitgave zal Lipsius in een noot onder hoofdstuk XIV de bijdrage van H. Rosweyde inzake dit probleem (cf. ILE 08 03 02) vermelden.

In hoofdstuk XI vraagt Lipsius zich af wat hij zich moet voorstellen bij de door Livius vermelde *currus arcuatus*, waarin men *flamines* vervoerde (cf. Liv., 1, 21, 4). Hij concludeert dat het om een van boven afgedekte wagen ging, waarbij het dak echter een kromming vertoonde.

In hoofdstuk XV behandelt Lipsius erediensden buiten Rome, vergelijkbaar met die van Vesta. In dit verband citeert hij Tertullianus: *Noveram virgines Vestae et Iunonis apud Achaiae ganeum et Atrocis apud Delphos...* (cf. Tert., *Exhortatio castitatis*, 13, 2). Lipsius gaat ervan uit dat de kerkvader met *Atrox* de god Apollo bedoelt. Hij suggereert evenwel een tweede lezing, *Atrecis* (de waarachtige), doelend op de profetische vermogens van de god.

²² Cf. ILE 03 07 25 S.

²³ Cf. ILE 03 07 29.

Op 2 augustus antwoordt de jezuïet H. Rosweyde op dezelfde vragen die Lipsius ook aan I. Casaubon en J. J. Scaliger voorgelegd had. Rosweyde, aan wie Lipsius hoogstwaarschijnlijk een gelijkaardige begeleidende brief geschreven had, antwoordt dat hij *DVV* met plezier gelezen heeft en hij feliciteert Lipsius met de scherpzinnigheid waarmee hij de Vesta-cultus terug toegankelijk gemaakt heeft voor het lezerspubliek. Indien Lipsius echter hulp van hem verlangt, moet hij wel beseffen dat hij slechts over glazen parels beschikt. Lipsius zal er zelf de waarde van moeten inschatten. Ten eerste toont Rosweyde aan de hand van *loci* uit Homerus, Statius, Tertullianus, Iuvenalis en Gellius aan dat *atrox* wel degelijk een epitheton van Apollo is. Voorts poogt hij een bijdrage te leveren om de tegenstrijdigheid bij Arnobius over de teloorgang van de Vesta-cultus op te helderen. En ten slotte wijst hij er Lipsius nog op dat het citaat dat hij toeschrijft aan Propertius, eigenlijk van Ovidius is²⁴.

Op 5 augustus sluit Lipsius een brief aan J. Moretus af met de mededeling dat hij de *feuilles de Vesta* terugstuurt. We beschikken echter over te weinig gegevens om te bepalen over welke *feuilles* het precies gaat²⁵.

Op 11 augustus schrijft Lipsius een aanbevelingsbrief aan J. J. Scaliger. Bij die gelegenheid polst hij even of Scaliger wel degelijk *DVV* ontvangen heeft. Hij drukt andermaal zijn wens uit Scaligers oordeel erover te mogen ontvangen en verzekert hem dat hij op een eerlijke manier gebruik zal maken van eventuele suggesties²⁶.

De volgende dag schrijft Lipsius aan J. Moretus en vraagt hem Balthazar op te dragen een exemplaar van *DVV* in Lipsius' naam te adresseren aan zijn *ex-contubernalis* G. Buijtewech in Leiden. Zoniet vreest Lipsius dat de man ontstemd zal zijn²⁷.

Op 21 augustus antwoordt Scaliger op enkele van de problemen die Lipsius hem voorgelegd had in zijn brief van 25 juli. Hij weet dat Lipsius' vergissing inzake de bewoner van de *regia* en de datering van de *Sibyllae* te wijten was aan pure verstrooidheid en tilt er bijgevolg niet zwaar aan. Voorts wijst hij hem op de betekenis van de *draco* in

²⁴ Cf. ILE 03 08 02. Lipsius zal zijn oorspronkelijke tekst in de uitgave van 1603: *scio et Propertium respexisse, dum de Tarpeia Vestali scribit...*, als volgt corrigeren: *scio et Ovidium respexisse, dum de Silvia Vestali scribit ...* (cf. Ov., *Fast.*, 3, 12).

²⁵ Cf. ILE 03 08 05.

²⁶ Cf. ILE 03 08 11.

²⁷ Cf. ILE 03 08 12.

cap. X van *DVV* en doet hij een conjectuur in verband met het epitheton *atrox*²⁸.

Op 29 augustus antwoordt A. Schottus vanuit Rijsel aan Lipsius dat hij het geschenk van de *Vestalia* goed ontvangen heeft. Schottus laat Lipsius weten dat hij, hoewel hij volledig opgeslorpt wordt door zijn uitgave van de *Bibliotheca* van Photius, het werkje toch al heeft kunnen doornemen. Schottus wenst Lipsius een blijvende goede gezondheid zodat hij ook de overige Romeinse priesterambten en magistraturen in zijn reeks over de Oudheid, de *Fax Historica*, kan toelichten. Schottus profiteert van Lipsius' eruditie terzake om een probleem voor te leggen waarmee hij reeds lang zat, nl. de betekenis van *Virginum absolutio* in de derde Catilinarische redevoering van Cicero²⁹.

Op 10 september antwoordt Lipsius op een brief van P. Pantinus, deken van de Brusselse St.-Goedele-kathedraal, ter gelegenheid van diens behouden terugkeer uit oorlogsgebied. Op het einde drukt hij zijn vreugde uit omdat *DVV* in goede aarde gevallen is bij Pantinus. Hij had trouwens niets anders verwacht van een *cultor Vestae*, een katholiek priester, die ook de kuisheid beoefent³⁰.

In een brief van 13 september beveelt Lipsius' vriend, de dichter J. Lernutius, een jonge man aan, Robertus Schilderus, en vermeldt terloops dat hij onlangs een exemplaar van *DVV* toegestuurd kreeg door toedoen van F. Sweertius. Hij heeft het werkje gelezen en geapprecieerd³¹.

Op 16 september antwoordt Lipsius, met veel vertraging, op een brief van de Italiaanse arts Andreas Chiocci. Zoals vaak, en zeker tegenover een arts, klaagt Lipsius over zijn gezondheid, maar hij voegt er onmiddellijk aan toe dat het de laatste tijd toch wat beter gaat. Als bewijs hiervoor voert hij aan dat hij aan het schrijven en uitgeven is, en dat hij onlangs zelfs een *syntagmation*, *DVV* dus, uitgegeven heeft.

²⁸ Cf. ILE 03 08 21. Lipsius citeert in hoofdstuk X uit een *vita* van Paus Silvester. Deze zou ooit de muil van een *draco* dichtgesnoerd en het dier voor eeuwig opgesloten hebben. Op de Kalenden van elke maand waren het de Vestaalsen die de gevangene gingen voederen. Lipsius vindt evenwel over dit laatste gegeven niets terug bij belangrijke auteurs. Toch vraagt hij zich af of Tertullianus hierop geen allusie maakt in *Ad uxorem*, 1, 6, 3: (*Vestales*) ... *auspicia poenae suae cum ipso dracone curantes*. Scaliger schrijft in zijn brief dat de draak hier een voorstelling is van Satan, waarbij hij verwijst naar de Apocalyps, 20, 2. Voor *Atrocis* leest Scaliger eenvoudigweg *Apollinis*.

²⁹ Cf. ILE 03 08 29.

³⁰ Cf. ILE 03 09 10.

³¹ Cf. ILE 03 09 13.

Lipsius belooft hem een exemplaar te schenken, maar hij verkiest dat Chiocci de tweede uitgave toegestuurd krijgt, die hij aan het voorbereiden is en die beter en uitgebreider zal zijn³².

Op 17 oktober schrijft Lipsius een brief aan M. A. Delrio naar aanleiding van diens klacht bij J. Campius over het uitblijven van Lipsius' brieven. Lipsius kaatst de bal terug en vindt het vreemd dat hij van Delrio nog geen reactie ontvangen heeft op zijn *Vestales*, die hij hem onlangs met een begeleidende brief toegestuurd had. Lipsius houdt evenwel rekening met de mogelijkheid dat de zending haar bestemming niet bereikt heeft. In een *post scriptum*, geschreven nadat hij ondertussen wél een bericht van Delrio ontvangen had, vraagt hij nogmaals of deze zijn *DVV* reeds onder ogen kreeg. Andermaal wijst hij op het gelegenheidskarakter van het werkje: *Leve et extemporale est, et velut diludium fabulae longioris*. Het werkje is ontstaan gedurende de pauze die hij zichzelf wegens zijn ziekte had moeten opleggen tijdens de Seneca-onderneming³³.

Op 3 november dankt Lipsius J. J. Scaliger voor de bemerkingen die hij gemaakt had in zijn brief van 21 augustus³⁴.

Op 12 november ten slotte laat M. Welsler aan Lipsius weten dat hij *DVV* onder ogen kreeg en verwondert hij zich erover dat zo'n klein werkje zo'n schat aan gegevens kan bevatten. Hij daagt de arrogante Italianen, die Lipsius de laatste tijd in diskrediet brengen, uit de Arno-biaanse knoop uit *DVV* te ontwarren³⁵.

Bij wijze van samenvatting kunnen we over de genese en de receptie van *DVV* het volgende distilleren uit de correspondentie van het jaar 1603. Lipsius was vóór 21 april klaar met de redactie van *DVV*. Zoals hij zelf meermaals zegt, is het werkje tot stand gekomen tijdens zijn ziekte in het voorjaar van 1603. Hoewel Lipsius nog niet beslist had aan wie hij het werkje zou opdragen, gelastte hij Moretus onmiddellijk met het drukken te beginnen en kreeg hij de eerste drukproeven eind mei of begin juni toegestuurd. De opdracht voor aartsbisschop Mathias Hovius is gedateerd op 13 juni. Begin juli worden nog enkele praktische zaken i.v.m. de schikking van bepaalde tekstonderdelen geregeld tussen Lipsius en de *Officina Plantiniana*, voordat deze laatste overgaat tot de definitieve eerste druk. Bij het herlezen van de eerste

³² Cf. ILE 03 09 16.

³³ Cf. ILE 03 10 17.

³⁴ Cf. ILE 03 11 03 S.

³⁵ Cf. ILE 03 11 12.

druk stoot Lipsius op enkele onnauwkeurigheden, die er in een volgende druk uitgehaald zullen moeten worden. Lipsius stuurt exemplaren van *DVV* naar I. Casaubon, J. J. Scaliger, C. Clusius, J. Richardot, G. Buijtewech en M. A. Delrio. In het geval van Casaubon en Scaliger beschikken we over een begeleidende brief waarin Lipsius wijst op de vernoemde onnauwkeurigheden en raad vraagt omtrent enkele onduidelijkheden. We weten dat ook H. Rosweyde een exemplaar toegestuurd kreeg, hoogstwaarschijnlijk vergezeld van dezelfde opmerkingen. Van J. J. Scaliger en H. Rosweyde krijgt Lipsius een antwoord dat enkele suggesties voor zijn vragen bevat. We weten dat ook P. Pantinus, J. Lernutius en M. Welsler *DVV* gelezen en geapprecieerd hebben.

De informatie over de genese en de receptie van *DVV* is voor het overgrote deel in de correspondentie van het jaar 1603 terug te vinden. Niettemin duikt in de jaren 1604 en 1605 sporadisch een gegeven, ja zelfs een volledige brief betreffende het traktaatje op. Wij willen ook deze informatie volledigheidshalve weergeven.

Op 25 januari 1604 antwoordt Lipsius op een brief van S. Rolliardus. Hij verheugt zich erover dat deze het werkje geapprecieerd heeft en wijst hem er tevens op dat er een tweede editie op komst is, waarin toevoegingen en correcties van verstrooidheidsfouten zullen aangebracht worden³⁶.

Op 27 januari 1604 laat Casaubon weten dat hij geantwoord heeft op Lipsius' laatste twee brieven, vergezeld van twee exemplaren van *DVV*, maar hij heeft zijn twijfels of Lipsius zijn antwoord wel ontvangen heeft. Indien Casaubon niet af te rekenen had met allerlei beslommelingen, zou hij Lipsius als tegengift een exemplaar van zijn *Commentationes* op Persius opgestuurd hebben³⁷. Op 14 februari 1604 herhaalt Lipsius in een *post scriptum* zijn vraag aan I. Casaubon, indien deze iets interessants heeft i.v.m. Vesta, hem dit te signaleren. Hij wijst er Casaubon op dat er ook een andere interpretatie van de *locus* van Arnobius mogelijk is, indien men evenwel de lezingen in de oude boeken corrigeert³⁸. Op 21 maart vernemen we in een brief van Casaubon dat hij betreurt dat

³⁶ Cf. ILE 04 01 25.

³⁷ Cf. ILE 04 01 27. De twee laatste brieven zijn ILE 03 07 07 C, die een begeleidende brief is bij de exemplaren van *DVV*, en ILE 03 07 25 C, waarin de bemerkingen en problemen voorgelegd worden.

³⁸ Cf. ILE 04 02 14. In deze brief herhaalt Lipsius zijn vraag i.v.m. de voorgelegde problemen, hij weet dus niet dat Casaubon inmiddels enkele oplossingen toegestuurd heeft. De verschillende lezingen, waarop H. Rosweyde hem gewezen had, vermeldt Lipsius in een noot onder hoofdstuk XIV vanaf de tweede uitgave van Vesta (cf. onze noot 21).

Lipsius zijn antwoord met bemerkingen en problemen inzake Vesta niet in handen gekregen heeft. Anders zou Lipsius geweten hebben dat het Casaubon meer aan inspiratie dan aan goede wil ontbroken heeft, maar hij belooft in zijn vrije tijd opnieuw over de problemen na te denken en Lipsius daarover in te lichten³⁹.

Meer dan een jaar na het verschijnen te Antwerpen van *DVV* schrijft de jonge Spanjaard F. Quevedo op 4 september 1604 een brief aan Lipsius, volledig aan *DVV* gewijd. De jonge man richt zich nederig tot de Leuvense geleerde nadat hij diens traktaat gelezen heeft en feliciteert hem omdat hij het vuur van de Vestaalsen uit de duisternis gehaald heeft. Hij refereert aan Lipsius' *ad lectorem* waarin kort de status quaestionis inzake Vesta aan de orde was, en Quevedo gaat akkoord dat vóór Lipsius het onderwerp niet exhaustief behandeld werd (*fuerunt qui libarunt, ut ais*), ook niet in Spanje. Daarom heeft hij, als student, besloten zelf het onderwerp aan te vatten, ondanks zijn leeftijd. De verschijning van Lipsius' traktaat heeft zijn zelfverzekerdheid wel een deuk gegeven, maar niettemin zal hij over Vesta, het aantal Vestaalsen, de straf, de beloning, het vuur, enz. schrijven. Hij vraagt Lipsius in vriendschap zijn geschrift te corrigeren. In een *post scriptum* doet Quevedo een voorstel voor de Arnobiaanse knoop⁴⁰. Lipsius antwoordt hem op 10 oktober van hetzelfde jaar en feliciteert hem met zijn eruditie en zijn geschriften. Hij verheugt zich dat *DVV* in goede aarde viel bij hem, maar zou liever hebben dat Quevedo de vermeerderde en verbeterde uitgave onder ogen kreeg, die momenteel ter perse is en heel binnenkort het licht zal zien. Lipsius zal er persoonlijk voor zorgen dat Quevedo een exemplaar ontvangt⁴¹. Op 22 november gaat Quevedo in op Lipsius' aanbod en vraagt hem een exemplaar van de tweede, geïllustreerde uitgave van *DVV* op te sturen. Of hij intussen zijn plan om zelf over Vesta te schrijven opgegeven heeft, is niet duidelijk, maar hij stelt

³⁹ Cf. ILE 04 03 21.

⁴⁰ Cf. ILE 04 09 04. Quevedo meent evenals Lipsius dat Arnobius' retorische vraag: *In penetralibus Vestae ignis perpetuos servatis focus?* negatief moet beantwoord worden. Dit impliceert echter niet dat de Vesta-cultus effectief uitgestorven was. Volgens de jonge Spanjaard bedoelt Arnobius alleen maar dat de Vestaalsen niet meer naar behoren hun taak volbrachten. Als argument voert hij precies de passus van Arnobius aan die voor tegenstrijdigheid zorgde: *sedent in spectaculis publicis sacerdotum omnium, magistratumque collegia, necnon et castae nutrices, et conservatores ignis perpetui Virgines* (zie noot 21). In plaats dus van het vuur te bewaken, zitten de Vestaalsen naar de spelen te kijken. In zijn antwoord evenwel (cf. ILE 04 10 10) beperkt Lipsius zich ertoe te verwijzen naar zijn tweede uitgave van *DVV*.

⁴¹ Cf. ILE 04 10 10.

dat niemand anders dan Lipsius deze *penetralia* mag betreden. Hij spoort Lipsius aan onverwijld te schrijven. Zijn werken zullen eeuwig blijven bestaan⁴².

Op 21 december schrijft Lipsius naar A. Bibranus en dankt hem voor de munt van Vesta die deze hem toestuurde. Hij heeft ze, als hij zich niet vergist, reeds opgenomen in het materiaal dat hij naar Moretus gestuurd heeft. Zoniet, zal dit gebeuren⁴³.

Dat *DVV* intussen in Zuid-Europa in geleerdenkringen verspreid werd, blijkt uit de brief van A. Bonciari, die naast andere werken van Lipsius een exemplaar van *DVV* wenst, en de brief van L. Leonardo de Argensola, waarin deze schrijft dat hij Lipsius' traktaatje over Vesta gelezen heeft⁴⁴.

2. GEDRUKTE UITGAVES VAN *DVV*

De eerste uitgave van *DVV* verscheen in quarto-formaat, bevatte 4 voorafgaande, ongenummerde bladen, 50 genummerde pagina's en ten slotte 5 ongenummerde en 1 blanco-pagina. In de marges staan verwijzingen en het lettertype is Romeins. De eerste oplage bedroeg 1000 exemplaren. De 4 inleidende, ongenummerde bladen bevatten de titelbladzijde waarvan de verso-zijde blanco is, de opdrachtbrief aan M. Hovius, het *ad lectorem*, de *index capitum* en een *admonitio*. Na het corpus, de eigenlijke tekst van het traktaat dus, volgt de *approbatio*, gedateerd op 26 maart en getekend Guilielmus Fabricius. De 5 niet genummerde slotbladzijden bevatten het algemeen *privilegium* van de keizer en de koning van Spanje, de toekenning van het *privilegium* aan Jan Moretus, en het onderschrift: *Antverpiae, Ex Officina Plantiniana, Apud Ioannem Moretum, 1603*. Het drukkersmerk geeft binnen een ovaal de bekende passer weer waartussen een sliert kronkelt met het opschrift *Labore et Constantia*. Boven- en onderaan het ovaal staan twee koppen afgebeeld en rondom werden als versiering krullen, plantenmotieven en in de linker- en rechterbovenhoek twee zittende naaktfiguren aangebracht⁴⁵.

⁴² Cf. ILE 04 11 22.

⁴³ Cf. ILE 04 12 21.

⁴⁴ Cf. ILE 05 04 13.

⁴⁵ Cf. F. Vander Haeghen, *Bibliotheca Belgica: bibliographie générale des Pays-Bas*, ed. M.-Th. Lengier, Brussel, 1964-1975, 7 dln, III, p. 1080 L 524. Hieronder aangeduid als BBr.

Na de uitgave van 1603 volgden er nog twee uitgaven in 1609 en 1621. De titel van de uitgave van 1609 luidt: *Iusti Lipsi De Vesta Et Vestalibus Syntagma. Altera editio, atque ab ultima Auctoris manu, Notis auctior, et Figuris illustrior*. Het formaat is eveneens quarto. Er zijn 4 voorafgaande, ongenummerde bladen, die dezelfde elementen bevatten als de uitgave van 1603. Volgen dan 59 genummerde bladzijden met de tekst van *DVV*, de *approbatio* van Guilielmus Fabricius en een kopergravure. De 4 ongenummerde slotbladzijden bevatten de *privilegia* van de keizer, de koning van Spanje en de koning van Frankrijk, en de toekenning aan Jan Moretus. Het drukkersmerk lijkt sterk op dat van 1603. Ook hier zijn er referenties in de marge en is het lettertype Romeins. De oplage van deze tweede druk bedroeg eveneens 1000 exemplaren.

Deze tweede uitgave bevat een aantal correcties⁴⁶ en er werden *notae* toegevoegd bij de hoofdstukken I, II, III, V, IIX, IX, X, XII, XIII, XIV en XV, op pp. 5, 9, 12, 18-19, 26-27, 32-33, 36, 43, 49, 51 en 53. Op het einde van deze tweede uitgave werden ook 16 regels verklarende uitleg toegevoegd bij de afbeelding een gebeeldhouwde *Vestalis Maxima*⁴⁷. Er zijn 10 afbeeldingen, gegraveerd en gedrukt door Theodoor Galle, op de bladzijden 5, 12, 19, 27, 32, 33, 36, 43 en 59. Het gaat meestal om afbeeldingen van munten. Op bladzijde 59 wordt het standbeeld weergegeven van een *Vestalis Maxima*, dat men in 1602 in Rome gevonden had en dat bij kardinaal Cesi⁴⁸ bewaard werd. De gravure werd gemaakt op basis van een tekening van Lipsius' vriend, Jan Hemelaers.⁴⁹

In 1621 verschijnt dan *Iusti Lipsi De Vesta et Vestalibus Syntagma. Tertia editio, atque ab ultima Auctoris manu, Notis auctior, et figuris illustrior*, uitgegeven bij B. Moretus, de Weduwe van Jan Moretus en Io. Meursius. Deze uitgave werd gedrukt in 750 exemplaren. De 4 ongenummerde inleidende bladen bevatten nu eveneens het *privilegium* van de Aartshertogen. Voor de rest gaat het om een herdruk bladzijde per bladzijde van de uitgave van 1609. Het drukkersmerk evenwel is wat verschillend. Rondom het ovaal met passer ontbreken ditmaal de krullen en bladmotieven en in plaats daarvan wordt het geflankeerd door twee rechtopstaande figuren, een man en een vrouw,

⁴⁶ Cf. kritisch apparaat van onze tekstuitgave van *DVV* met inleiding (R. De Smet), Franse vertaling en commentaar, te verschijnen in de ULB-reeks *Translationes*.

⁴⁷ Cf. infra, p. 223.

⁴⁸ Over kardinaal Cesi en J. Hemelaers cf. ILE 03 08 20 H.

⁴⁹ Cf. BBr III, p. 1080 L 525.

die resp. een spade en een langwerpige kruis in de hand dragen. Links en rechtsboven zitten twee vogels met gespreide vleugels⁵⁰.

DVV werd in 1696 ook uitgegeven door Fr. Halma te Utrecht en door P. vander Aa te Leiden⁵¹.

DVV werd ook opgenomen in het *Facis Historicae Compendium, Ex Justi Lipsii operibus Cum summa Diligentia Et studio compositum*, uitgegeven te Straatsburg door de erfgenamen van L. Zetzer in 1617⁵², en heruitgegeven in 1629⁵³; in het *Facis Historicae Compendium Ex Iusti Lipsii Operibus Summo studio concinnatum*, uitgegeven door J. Thuilius te Padua in 1628⁵⁴; en in de *Fax Historica Sev Lucidissimum operum Justi Lipsij Compendium*, uitgegeven door C. Garcin te Marseille in 1671⁵⁵, wat een herdruk is van de uitgaven van Straatsburg of Padua.

DVV werd uiteraard ook opgenomen in de *Opera Omnia* uitgegeven in 1613 door H. Cardon⁵⁶; in de *Opera Omnia* uitgegeven in 1637 door B. Moretus⁵⁷ en in de *Opera Omnia* uitgegeven te Wesel in 1675 door André van Hoogenhuysen⁵⁸. Men vindt het werkje ook terug in tomos II van de *Justi Lipsii opuscula Quae Antiquitates Romanas spectant Selectissima*, uitgegeven in 1693 door F. Haring te Leiden⁵⁹; en ten slotte in *Roma Illustrata*, uitgegeven te Leiden door F. Moiard en A. van Wijngaerden, in 1645⁶⁰ en door A. van Wijngaerden in 1650⁶¹, en in 1692 te Londen door A. Swalle et T. Childe⁶².

3. DOEL, METHODE, INHOUD EN BRONNEN VAN DVV

Lipsius formuleert het opzet van DVV aan het begin van het eerste hoofdstuk⁶³. Lipsius weet vanuit zijn lectuur dat de Vesta-cultus één

⁵⁰ Cf. BBr III, p. 1080-1081 L 526.

⁵¹ Cf. BBr III, p. 1106.

⁵² Cf. BBr III, p. 969 L 294.

⁵³ Cf. BBr III, p. 970 L 296.

⁵⁴ Cf. BBr III, p. 969 L 295.

⁵⁵ Cf. BBr III, p. 970-971 L 297.

⁵⁶ Cf. BBr III, p. 1019-1020 L 405; DVV is hier een herdruk van de Moretus-editie van 1609.

⁵⁷ Cf. BBr III, p. 1024 L 407.

⁵⁸ Cf. BBr III, p. 1028 L 408.

⁵⁹ Cf. BBr III, p. 1029 L 409.

⁶⁰ Cf. BBr III, p. 1066 L 495.

⁶¹ Cf. BBr III, p. 1066 L 496, herdrukt in 1657 door L. en D. Elzevier te Amsterdam en in 1689 door J. Wolters te Amsterdam.

⁶² Cf. BBr III, p. 1068 L 409, herdrukt in 1698 door G. Whitwood te Londen (cf. BBr III, p. 1068 L 500).

⁶³ Cf. DVV (1603), p. 1.

van de belangrijkste religieuze instellingen van het oude Rome was. Hij wijst dan ook op het grote belang ervan voor alwie zich met antieke geschiedenis en literatuur inlaat⁶⁴. Zijn traktaatje wil in de eerste plaats een instrument zijn in handen van dit door de oudheid begeesterde publiek. Er is echter een tweede, niet minder belangrijke reden die Lipsius aan het schrijven zette: het feit namelijk dat de kerkvaders bij gelegenheid over deze materie handelen in hun geschriften⁶⁵. Inderdaad, zoals dadelijk ook uit het bronnenoverzicht zal blijken, maakt Lipsius zelf bij de redactie van *DVV* rijkelijk gebruik van citaten uit de kerkvaders.

Niet alleen in het eerste hoofdstuk van *DVV*, maar vooral ook in de opdrachtbrief, gericht tot M. Hovius⁶⁶, prijst Lipsius zijn werkje aan als bijzonder belangrijk voor de studie van de kerkvaders. Dit heeft te maken met zijn verlangen tegenover zijn lezerspubliek, maar speciaal tegenover de aartsbisschop, onverdroten te getuigen van de oprechtheid van zijn christelijke gevoelens, zeker in dit geval waar Lipsius in essentie toch een heidens-religieus onderwerp behandeld heeft. We zagen reeds dat Lipsius moeite had een geschikte persoon te vinden aan wie hij het werkje kon opdragen. Een wereldse hoogwaardigheidsbekleder zou een werkje met sacraal karakter beslist niet appreciëren⁶⁷ en een kerkelijke hoogwaardigheidsbekleder zou dan weer bezwaren hebben tegen het heidense karakter. Lipsius koos toch voor de aartsbisschop, en hij zal zich handig excuseren door te wijzen op het grote belang dat dit heidens-religieus onderwerp kan hebben voor de studie en de appreciatie van de eigen godsdienst. We kunnen een parallel trekken tussen de situatie hier omtrent Vesta en die van mei 1584, toen Lipsius vanuit Leiden ten voordele van Seneca en de Stoïcijnse filosofen een betoog hield tegenover de latere bisschop Laevinus

⁶⁴ (*religionem*) *quae ad Vestam spectat ... ergo ad prisci aevi scriptorumque lucem facere, siquis illustrat. Suscepi hoc fine* (cf. *ibidem*).

⁶⁵ *et simul Sacris quoque nostris auctoribus, qui haec tangunt in occasione, facem aliquam praeferre* (cf. *ibidem*). De kerkvaders stonden echter ronduit negatief tegenover dergelijke heidense erediensten, wat Lipsius natuurlijk wist. Getuige zijn reactie meer dan twee jaar later aan Th. Canterus, die zich voorgenomen had een traktaat over de mysteriën van Eleusis te schrijven: *Significas de Eleusinis sacris syntagma te parare, sed in quae etiam illa Cybeles et Isidis includas. Probo et pergere adhortor, quia pars ea sacrorum multas ἀρχαιολογίας habet, et ad lucem etiam scriptorum nostrorum, qui primitus profana illa et superstitiosa abiecerunt* (cf. ILE 05 08 12). Over de houding van de kerkvaders specifiek tegenover de Vesta-cultus cf. C. Leveux, *Des prêtresses déçues: l'image des vestales chez les pères de l'église latine (fin IIe – début Ve s.)*, Parijs, 1995.

⁶⁶ Cf. ILE 03 06 13 H.

⁶⁷ Cf. ILE 03 06 17 M.

Torrentius. Deze had Lipsius naar aanleiding van zijn *De Constantia* met geheven vinger aangeraden zijn energie liever ten dienste te stellen van het ware geloof dan van die toch minderwaardige heidense filosofen⁶⁸. Lipsius antwoordt dat het zijn bedoeling geweest was met *De Constantia* de oude filosofie aan de christelijke waarheid aan te passen. Hij gelooft onwankelbaar, zo verzekert hij Torrentius, dat alle hoop op heil voor de mensheid gelegen is bij de éne God en zijn Zoon, die ons in zijn welwillendheid vrijgekocht heeft. De weg om dat heil te bereiken wordt beschreven in de Heilige Schriften en de taak van elke filologie of filosofie is slechts de toegang ertoe te vergemakkelijken. Deze disciplines zijn de bladeren, niet de vruchten⁶⁹. Ook bij de verschijning van *De Cruce* (1593) heeft Lipsius geprofiteerd van de zeer suggestieve titel, die liet vermoeden dat de lezer een christelijk traktaat zou te lezen krijgen, daar waar het kruis als christelijk symbool slechts in de laatste hoofdstukken aan bod komt en het werkje in hoofdzaak een heidense manier van terechtstelling behandelt. Lipsius ging evenwel niet in op een verzoek een theologisch gedeelte aan *De Cruce* toe te voegen⁷⁰. Na de verschijning van *DVV* werkt Lipsius verder aan zijn traktaten over de Stoïcijnse filosofie en de uitgave van de *Opera Omnia* van zijn geliefde Seneca⁷¹, maar zorgt tijdig voor een stevig tegengewicht in de vorm van twee traktaatjes over een wel bij uitstek katholiek thema, de Maria-cultus, meer bepaald te Halle en te Scherpenheuvel, de *Diva Virgo Hallensis*⁷² en de *Diva Sichemiensis sive Aspricollis*⁷³.

⁶⁸ Cf. ILE II, 84 04 05 T (*Iusti Lipsi Epistolae, Pars II: 1584-1587*, cura M. A. Nauwelaerts, iuvante S. Sué, Brussel, 1983).

⁶⁹ Cf. ILE II, 84 05 06: *Imo hoc quoque factum, ut dum veterem illam philosophiam aptare ad nostram veritatem volui, ... Ego enim serio scio et sentio, in uno Deo et Filio eius Christo, qui nos benigne redemit, liberavit, spem omnem positam humanae salutis. Vias ad eam perveniendi, expressas in Sacris litteris, nec haec externa omnia, et philologa sive philosopha, aliud esse quam accessiones quasdam et ornamenta, folia inquam, non fructus.*

⁷⁰ Cf. ILE VII, 94 03 15 (*Iusti Lipsi Epistolae, Pars VII: 1594*, quam curavit edendam Jeanine De Landtsheer, Brussel, 1997): *De usu salutaris eius signi inseri volebant, quod potuit opportune, fateor, sed mi Uwene, semel hoc nosce, tractata aliis non libens retracto. Nonne pridem istud Theologi?*

⁷¹ *L. Annaei Senecae philosophi opera, quae exstant omnia: a Iusto Lipsio emendata, et scholijs illustrata*. Antwerpen, J. Moretus, 1605. In-fol. Cf. BBr V, 128, S 249.

⁷² *Diva Virgo Hallensis. Beneficia eius et Miracula fide atque ordine descripta*, Antwerpen, J. Moretus, 1604. Cf. BBr III, 974-975.

⁷³ *Diva Sichemiensis sive Aspricollis. Nova eius beneficia et admiranda*, Antwerpen, J. Moretus, 1605 (cf. BBr III, 1010-1011).

Bij de aanhef van zijn opdrachtbrief biedt Lipsius zijn werkje schroomvol, ja haast angstvallig aan de aartsbisschop aan, bewust als hij zich is van het heidens karakter ervan. Alsof hij de opdracht moet verdedigen, pakt hij dadelijk uit met zijn eerste argument, dat luidt: het gaat over heidense, gewijde aangelegenheden, die echter de ware godsdienst kunnen helpen verklaren of aannemelijker maken. Zijn werkje draagt ertoe bij de katholieke godsdienst te verklaren omdat de kerkvaders talrijke malen naar de Vesta-cultus hebben verwezen. Het maakt die godsdienst aannemelijker omdat geïllustreerd wordt hoe superieur het statuut van christelijke kloosterzusters is, vergeleken met dat van de heidense Vestaalse maagden. Immers, deze laatsten werden op heel jonge leeftijd tot afzondering gedwongen, terwijl het in het andere geval vrouwen betreft die op volwassen leeftijd en na persoonlijke instemming hun lichaam en geest aan God gingen wijden. Ook numeriek haalt de katholieke godsdienst de bovenhand: in Rome waren er zes of zeven Vestaalse maagden, in het België van toen telt Lipsius zes- à zevenduizend nonnen. Lipsius vraagt aan M. Hovius zijn boekje over de heidense Vestaalse maagden in ontvangst te nemen, maar in gedachten te houden dat al die kloosterzusters die aan zijn zorg zijn toevertrouwd, veel gelukkiger zijn dan hun heidense *collegae*. Vervolgens poneert Lipsius zijn tweede argument: de heidense cultuur en literatuur zijn niet onverenigbaar met de christelijke gebruiken. In tegendeel, ze zijn een *ornamentum, imo adiumentum germanae Pietatis*. Lipsius wijst er de bisschop op dat tal van kerkvaders zeer beslagen waren in de antieke cultuur. Hij doet een greep zowel uit het Latijnse als uit het Griekse kamp: Tertullianus, Cyprianus, Ambrosius, Augustinus, Hieronymus; Clemens, Iustinus, Basilius, Gregorius van Nyssa, Gregorius van Nazianze. Lipsius richt ten slotte een oproep tot de aartsbisschop om met al zijn kracht de nobele klassieke studiën in deze tijden van oorlog en publieke beroering te helpen in stand houden.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat Lipsius *DVV* opgevat heeft als een verklarend werkinstrument voor hen die de oude geschiedenis en literatuur bestuderen met inbegrip van de kerkvaders.

Terloops zij nog even vermeld hoe graag Lipsius in deze context gebruik maakt van de lichtmetafoor (*illustrandis⁷⁴; ad lucem facere... illustrat... facem praeferre⁷⁵*). Dit brengt ons op de gedachte dat *DVV* eigenlijk het eindpunt is in het project van de *Fax Historica*, dat Lipsius jaren geleden begonnen was, maar nooit voltooid heeft op

⁷⁴ Cf. ILE 03 06 17 M.

⁷⁵ Cf. *DVV* (1603) cap. 1.

de manier die hij zich voorgenomen had⁷⁶. Het is dan ook geenszins verwonderlijk dat *DVV* samen met andere antiquarische werken postuum in bundels, getiteld *Fax Historica*, werd opgenomen.

De methode die Lipsius volgt in zijn traktaat licht hij toe in het *ad lectorem*. In tegenstelling tot andere auteurs, die slechts her en der in hun werk deze materie aangeraakt hebben, is Lipsius zelf systematisch en methodisch te werk gegaan en heeft hij een zo volledig mogelijke bronnenstudie gemaakt over een materie die sinds lang aan het zicht van de geleerden onttrokken was⁷⁷. Waaruit bestaat concreet Lipsius' systematische methode? En uit welke bronnen heeft hij geput?

Een oppervlakkige blik op een uitgave van *DVV*, waar Romeins en cursief lettertype elkaar voortdurend afwisselen, zou de indruk kunnen wekken dat Lipsius een bont lappendeken van citaten allerhande vervaardigd heeft, aan elkaar gelast met bindteksten van eigen makelij. Dit is eigenlijk wat Lipsius ook gedaan heeft, maar dan op een heel systematische en methodische wijze. Dit werd ons in ons onderzoek slechts helemaal duidelijk nadat we van alle citaten de precieze herkomst bepaald hadden en ze gerepertorieerd hadden in een database, wat ons vervolgens toeliet ze snel en gemakkelijk te klasseren. Gauw bleek hoe Lipsius te werk gegaan is. Hij heeft de literaire bronnen waarover hij beschikte nagetrokken op relevante gegevens i.v.m. de Vesta-cultus, die gegevens vergaard en als het ware versneden op maat van de verschillende rubrieken die hij uitgestippeld had bij de behandeling van het onderwerp. Hier volgt een overzicht van de korte samenvattingen die Lipsius telkens aan het begin van elk van de vijftien rubrieken, in de uitgave *capita* genoemd, geeft:

- I. Wat is Vesta? Voor de enen is ze Vuur, voor de anderen Aarde. Oude verhalen over haar.
- II. Sommigen noemen Vesta ook Venus. Vesta werd echter overal in de Oudheid vereerd als het Vuur of de Haard. Ook te Rome volgde men dit voorbeeld.
- III. Numa heeft een tempel aan Vesta gewijd. Deze tempel was rond en 's nachts verboden voor mannen. Er bevond zich geen standbeeld daar, hoewel men overal afbeeldingen van Vesta aantrof.

⁷⁶ Cf. in dit verband R. De Smet – F. Vanhaecke, "Étude comparative des index dans les livres de Juste-Lipse consacrés à l'Antiquité. L'importance du 'zero sign'", in Pol Defosse ed., *Hommages à Carl Deroux. V. Christianisme et Moyen Age, Néo-latin et survivance de la latinité*, Brussel, 2003, p. 364-379.

⁷⁷ *Quaedam alii sparsim super iis libarunt, sed libarunt. Nos ordine et methodo rem aperuimus, atque adeo plene dedimus ut licuit oblivia ista et fugitiva.*

- IV. Ook Augustus richtte een tempel voor haar op. Over de *Regia* en het *Atrium Vestae*.
- V. De priesteressen van Vesta. De maagden die men aanduidde. In welk tijdperk? Hun aantal.
- VI. Andere elementen waarmee men rekening hield bij de aanduiding. Er werd ook geloot of men bood ze aan.
- VII. De vorming van de aangeduide meisjes: de graden die men moest doorlopen. De verschillende periodes van het ambt. De *Virgo Maxima*.
- VIII. Hun taken, in de eerste plaats het bewaken van het vuur. Het vuur brandde eeuwig. De straf die de maagden kregen en de zweepslagen, wanneer het vuur uitdoofde. De ceremonie van de hernieuwing van het vuur.
- IX. Ze bewaakten ook het onderpand van de Staat. Verschillende interpretaties van dit onderpand, maar de meesten brengen het in verband met een houten Pallasbeeld. Wat voor een beeld is dit, vanwaar komt het en waar bevond het zich?
- X. Ze offerden voortdurend. Zorgden ze ook voor het water? Zorgden ze voor de *Draco*? Iets over de god *Fons*.
- XI. Hun beloningen en voorrechten. Het recht om te getuigen, de licitor, de wagen en andere gaven.
- XII. Hun tooi of onderscheidingstekens, zoals de lintjes, het purper op hun kleren, de belastingen en de akkers, hun gezag bij smeekbeden.
- XIII. De straffen daarentegen, als ze een fout begaan hadden. De straffen verschilden naar gelang van de periode. De gewone, bekende straf sedert Tarquinius Priscus. De *pontifices* oordeelden over hen. Schuldig bevonden, werden ze levend begraven.
- XIV. Wanneer hebben de Vestaalsen opgehouden te bestaan? Er is een knoop bij Arnobius, die nooit ontward is.
- XV. De vuurcultus elders en maagden die men met de Vestaalsen kan vergelijken.

Lipsius heeft om en bij de 80 verschillende bronnen gebruikt bij de redactie van *DVV*⁷⁸. Indien we de frequentie van citering als belangrijkheids criterium nemen, dan constateren we dat Lipsius' belangrijkste bron bij het schrijven van *DVV* Plutarchus was met een frequentie van 33. Volgen dan Dionysius en Ovidius met elk 27 citaten, Livius met 14, Festus 13, Dio Cassius 12, Suetonius 11, Cicero, Aulus Gellius en Tacitus met 10, Prudentius 8, Ambrosius en Symmachus 7, Arnobius 5, Pausanias, Plato, Varro en Zonaras 4, Apollodorus, Augustinus, Iuvenalis,

⁷⁸ De bronnenstudie hebben wij gedaan op de tweede vermeerderde en gecorrigeerde uitgave van *DVV*.

Lampridius, Lucanus, Macrobius, Plinius Maior, Propertius, Seneca Rhetor, Stadius en Suidas 3, en ten slotte een aantal auteurs die slechts tweemaal of éénmaal aan bod komen.

In het geval van Plutarchus heeft Lipsius het grootste deel van de informatie gevonden in hoofdstukken 9, 10 en 13 van de biografie van Numa. In mindere mate heeft hij geput uit de *Quaestiones conviviales* en de *Aetia Graeca et Romana*. Dionysius heeft het over Vesta hoofdzakelijk in boek II, hoofdstukken 66, 67, 68 en 89 van de *Antiquitates Romanae*. Meest relevant inzake DVV bij Ovidius is het hoofdstuk over de Vestalia in de *Fasti*, boek VI. In mindere mate put Lipsius hier uit boek III en IV, alsook uit de *Metamorphoses* en de *Tristia*. De citaten bij Livius liggen zowat verspreid over boeken I, II, IV en V van *Ab urbe condita*. Op één uitzondering na zijn alle citaten van Gellius afkomstig uit boek I, hoofdstuk 12 van de *Noctes Atticae*. Bij Cicero vond Lipsius citaten o.m. in *De legibus*, *De natura deorum*, en bij Suetonius in de biografieën van Julius, Augustus, Tiberius en Domitianus. Wat Tacitus betreft ging hij te rade in boeken II, IV, XII en XV van de *Annales*⁷⁹.

We constateren ook dat Lipsius zowel Griekse als Latijnse auteurs gebruikt. Als Lipsius uit een Grieks auteur citeert, geeft hij steeds een Latijnse vertaling, maar laat die soms voorafgaan door de Griekse tekst zelf. Bij een citaat van Plutarchus zegt Lipsius expliciet dat het om zijn eigen vertaling gaat⁸⁰.

Inzake referenties geeft Lipsius zelf op 320 citaten 156 maal een aanduiding in de marge. Hij citeert steeds de titel van het werk, tenzij deze evident is, zoals bij Gellius, Dio Cassius, Dionysius, Festus, Justinus, Livius, Silius, Strabo. Vaak geeft hij het boeknummer aan, soms ook het kapittelnummer.

In zijn behandeling van de Vesta-cultus maakt Lipsius voornamelijk gebruik van literaire bronnen. Op het einde van zijn traktaat citeert hij echter ook enkele opschriften met de bedoeling de rijkdom en de invloed van de *Vestales Maximae* te illustreren. Aan dit epigrafische materiaal voegt hij, weliswaar slechts vanaf de tweede uitgave van 1609, numismatisch en archeologisch materiaal toe. Zoals boven reeds vermeld bevat deze tweede uitgave de afbeeldingen van 24 munten, een tekening van een *scaphium* (een schuitvormig bekken) om vuur te maken, alsook de weergave van een standbeeld dat in 1602 in Rome opgegraven was en in bewaring stond bij kardinaal Caesius (Cesi).

⁷⁹ Voor alle exacte referenties cf. onze tekstuitgave van DVV.

⁸⁰ Cf. DVV (1609), cap. VII, nota 2: *De forma (scaphii), aut formatione, obscuriuscula Plutarchi verba: etsi interpretatione aliquid ego alluxi...*

Lipsius geeft toe in zijn commentaar dat de kledij en de tooi van het beeld onmiskenbaar op die van een *Vestalis Maxima* wijzen, maar hij heeft zijn bedenkingen bij het *antepectorale*, een onderscheidingsteken ter hoogte van de borst. Lipsius suggereert dat het wel eens om een foutieve aanpassing uit een latere tijd zou kunnen gaan. Uit de daarop volgende beschrijving van het beeld door Lipsius' vriend, I. Hemelarius, leren we nog dat het vervaardigd werd uit Parisch marmer, dat het halssnoer waaraan het *antepectorale* vasthing, verbrijzeld werd tijdens het transport en dat de gebrekkige lettervormen en het ontbreken van interpunctie een datering in de late keizertijd aanmerkelijk maken.

Zoals reeds aangestipt vormt *DVV* het eindpunt van Lipsius' reeks over antiquarische thema's, die zowel hijzelf als latere uitgevers als *Fax Historica* betitelden. *DVV* is het enige werkje hierin dat een religieus onderwerp behandelt. In die zin vormt het enigszins de overstap naar het volgende genre dat Lipsius in zijn levensavond voor het eerst zal aanvaarden, de mariale literatuur. In 1603 neemt Lipsius niet alleen afscheid van het antiquarische genre, ook de tekstkritiek zegt hij voorgoed vaarwel. In december schrijft hij dat zijn Seneca-uitgave zo goed als afgewerkt is⁸¹. Het zal evenwel nog tot 1605 duren vooraleer de bekroning van zijn tekstkritisch oeuvre het licht zal zien. In 1605 verschijnen eveneens van zijn hand twee boeken *Monita et Exempla Politica*⁸², opgedragen aan aartshertog Albrecht, en *Lovanium*⁸³, een geschiedenis van de stad Leuven. Hij had het plan opgevat verder actief te blijven als historiograaf en een geschiedenis van Brabant te schrijven, doch zijn dood in 1606 heeft dat verhinderd.

⁸¹ Cf. ILE 03 12 14 (aan M. Welsler): *Senecam nunc meum editioni paratum*.

⁸² *Iusti Lipsi Monita et Exempla Politica. Libri Duo, Qui Virtutes et Vitia Principum spectant*, Antwerpen, 1605. Cf. BBr III, p. 1005 L 374.

⁸³ *Iusti Lipsi Lovanium sive Opidi Et Academiae Eius Descriptio Libri Tres*, Antwerpen, 1605. Cf. BBr III, p. 996 L 356.